Καπιταλιστικά και Αντικαπιταλιστικά Κοινά

Γιώργος Λιερός

"Χωρίς τα κοινά δεν μπορεί να υπάρξει ούτε αστικό κράτος ούτε αγώνας για την ανατροπή του".

Έχουμε ορίσει τα κοινά ως *"πρακτικές αυτοοργανωμένων κοινωνικών ομάδων οι οποίες έχουν σαν βάση την απο κοινού χρήση (ή αξιώσεις χρήσης) τμημάτων του περιβάλλοντός τους στα οποία αποδίδουν συγκεκριμένες μορφές σεβασμού".* Στα κοινά ανήκουν συνεταιρισμοί, αυτοδιαχειριζόμενα εργοστάσια, κοινωνικά κέντρα, οργανώσεις αλληλεγγύης, η κοινωνική οικονομία, κινήσεις πολιτών που διεκδικούν ή υπερασπίζονται τα δημόσια αγαθά, αθλητικοί σύλλογοι, θρησκευτικές οργανώσεις, πολιτιστικοί σύλλογοι, θεωρητικοί όμιλοι, εκδοτικές ομάδες κλπ.

Με δυό λόγια, στα κοινά περιλαμβάνεται όλη η δημόσια και συλλογική ζωή, σε διάκριση από την πολιτική εξουσία και την αγορά. Δεν πρόκειται μόνο -η **Έλινορ Όστρομ** είναι πολύ σαφής επ' αυτού- για τους "πόρους κοινής δεξαμενής" και την σχετική μ' αυτούς οργάνωση της παραγωγής και της διανομής. Τα κοινά είναι όλος ο κοινωνικός ιστός ο οποίος, ξεκινώντας από τα κατώφλια των σπιτιών συνδέει ιδιωτικούς και πολιτειακούς θεσμούς, τους κάνει λειτουργικούς και δένει την κοινωνία σ'ένα όλο, ένα όλο που σπαράσσεται από ασυμφιλίωτες αντιθέσεις. Ο κόσμος των κοινών δεν είναι καθόλου ενιαίος.

Μια κοινωνία που χάνει τα κοινά της διολισθαίνει στην ανομική κατάρρευση, στον πόλεμο όλων εναντίον όλων. Η αστική κοινωνία, η ηγεμονία της αστικής τάξης, για όσο υφίσταται, διατηρεί τα δικά της κοινά, τη δική της αντίληψη για το κοινό αγαθό. Οι αστοί έχουν τα κοινωνικά τους δίκτυα που οργανώνονται γύρω από τα καλά σχολεία, φιλανθρωπικά, καλλιτεχνικά και πολιτιστικά

ιδρύματα, κοινωνικές εκδηλώσεις, λέσχες κι εξοχικά και, φυσικά, μέσα από την επιχειρηματική ζωή -χάρη σε αυτά τα δίκτυα, από πολλές μικρές συζητήσεις, διαμορφώνεται πολύ γρήγορα η συλλογική θέληση της αστικής τάξης. Προπάντων όμως τα κοινά της αστικής τάξης είναι ένας ολόκληρος πολιτισμός που διαποτίζει όλη την κοινωνία, ένας πλούτος μη αγοραίων και μη κυβερνητικών δραστηριοτήτων τις οποίες αναλαμβάνουν πολύ ευρύτερες μερίδες του πληθυσμού.

Επίσης -κι αυτό πρέπει να το πάρουν σοβαρά υπόψη τους τα λεγόμενα αντικαπιταλιστικά κοινά εάν θέλουν να υπάρξουν σαν τέτοια- η ηγεμονική δεξιότητα της αστικής τάξης μπορεί να εντάσσει στους αστερισμούς των κοινών της αστικής κοινωνίας, πολιτιστικά στοιχεία της πιο διαφορετικής προέλευσης προκειμένου να δημιουργήσει τις "τοπικές ιστορίες" και τα "συγκεκριμένα πολιτισμικά πλαίσια" που χρειάζεται η νέα επανοργάνωση των καπιταλιστικών παραγωγικών σχέσεων. Τα κοινά δίνουν στο αστικό κράτος το στρατηγικό του βάθος και κατά συνέπεια τη σταθερότητά του.

Τα **αντικαπιταλιστικά κοινά** είναι τα κοινά που αντιστρατεύονται τη συσσώρευση του κεφαλαίου, θεσμίζουν τις οιωνεί κομμουνιστικές σχέσεις που γενιούνται στο μοριακό επίπεδο από τις καπιταλιστικές αντιφάσεις, επαναφέρουν στο προσκήνιο τις παμπάλαιες ιδέες της κοινοκτημοσύνης, μιας παράδοσης τουλάχιστον 2500 χρόνων, και μας δίνουν την ευκαιρία να μιλήσουμε ξανά για τον κομμουνισμό και μάλιστα ερχόμενοι σε ρήξη με τον κρατισμό της Γ΄Διεθνούς και της σοσιαλδημοκρατίας. Τα αντικαπιταλιστικά κοινά είναι οι ανακτημένες αυτονομίες των λαϊκών τάξεων, αυτονομίες που τους στέρησε το κράτος, ιδιαίτερα το νεωτερικό κράτος.

Στο νεωτερικό κράτος, η σχέση της κοινωνίας μαζί του δεν είναι εξωτερική όπως στα περισσότερα προνεωτερικά κράτη, δεν έχουμε πολλές παράλληλες κοινωνίες: από τη μια αυτή της άρχουσας τάξης κι από την άλλη εκείνες των κατώτερων τάξεων. Αυτό το κράτος δεν αποτελεί, όπως συχνά το ευρωπαϊκό μεσαιωνικό κράτος, μια "ομοσπονδία κοινωνικών ομάδων με διαφορετικές και

καθόλου υποτελείς λειτουργίες" (Γκράμσι). Αν η ιστορία του κράτους είναι η -μη γραμμική- ιστορία διαδοχικών ενσωματώσεων, σε όλο και μεγαλύτερο βάθος, της κοινωνίας στην κρατική τάξη, πλέον με το νεωτερικό κράτος η υπαγωγή της κοινωνίας στο κράτος γίνεται οργανική και αυτήν ακριβώς την συμπερίληψη της κοινωνίας στο κράτος αποδίδει το γραμσιανό σχήμα κράτος = πολιτική κοινωνία + ιδιωτική κοινωνία.

Το εν λόγω σχήμα, αποτελεί τον πλήρη και ακριβή ορισμό του **βιοπολιτικού κράτους**. Αυτή η υπαγωγή στο κράτος συντελέστηκε κατά τη νεωτερικότητα, σε διαδοχικά και όλο και πιο αποφασιστικά βήματα, με την καταστροφή του προηγούμενου κοινοτιστικού τρόπου οργάνωσης, μια ευρεία καταστροφή των κοινών η οποία είναι η άλλη πλευρά της σύγχρονης κρατικής φροντίδας για τις ζωές των ανθρώπων.

Στην καπιταλιστική κοινωνία λοιπόν δεν έχουμε από τη μια τα κοινά των αστών και από την άλλη τα κοινά των εργατών, σα να είχαμε δύο παράλληλες κοινωνίες. Τα κοινά των εργατών αποτελούν μέρος, υπάγονται στα κοινά της ευρύτερης καπιταλιστικής κοινωνίας. Είναι αντικαπιταλιστικά στο μέτρο που έρχονται σε ρήξη με την αστική κοινωνία, ανακτούν αυτονομίες, πειραματίζονται με χειραφετήσεις και γίνονται μέρος του "κινήματος που καταργεί την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων". Το ίδιο ισχύει και για τα κοινά πολλών άλλων κοινωνικών ομάδων.

Τα αντικαπιταλιστικά κοινά έχουν στην αφετηρία τους διάσπαρτες σε όλο το κοινωνικό πεδίο σχέσεις και θεσμούς δια των οποίων οργανώνεται η κοινωνική ζωή των λαϊκών τάξεων σε απόσταση από την πολιτεία και την αγορά. Συγκροτούνται, κατά βάση, μέσα από την προσπάθεια των λαϊκών τάξεων να καλύψουν με μια πολυεπίπεδη αυτοοργάνωση το κενό που αφήνει η σημερινή απόσυρση της πολιτείας (διάλυση κράτους πρόνοιας, ζώνες ανομίας). Η απόσυρση της πολιτείας όμως δεν απελευθερώνει εξωτερικές ως προς το κράτος ζώνες, αλλά ζώνες που συμπεριλαμβάνονται στην κρατική τάξη αποκλειόμενες από αυτή (ζώνες εξαίρεσης).

Οι ρωγμές, οι απελευθερωμένες ζώνες, αυτή η πολλά υποσχόμενη εξωτερικότητα -εμβόλιμα δίκτυα, "πηγές εμβόλιμης αλληλεπίδρασης", ο τόπος κυοφορίας αποφασιστικών διεργασιών της κοινωνικής αλλαγής- είναι προσωρινή, ασταθής και αβέβαιη. Υπάρχουν πρακτικές εντός/εκτός, στα όρια, αλλά όχι "έξω" από το βιοπολιτικό κράτος, τα αντικαπιταλιστικά κοινά δεν μπορούν απλώς να στρέψουν τα νώτα τους, δεν υπάρχει "έξοδος" χωρίς την καταστροφή του βιοπολιτικού κράτους. **Μπορούμε λοιπόν να μιλάμε για αντικαπιταλιστικά κοινά χωρίς να κρατάμε ζωντανή την προοπτική της καταστροφής του κράτους; Ποια τύχη μπορούν να έχουν οι ζώνες αυτονομίας στις ρωγμές, όσο σημαντικές κι αν είναι, αν θεωρηθούν ως ο τελικός σκοπός; Ίσως το να μαραζώνουν υπό την προστασία μιας φιλικής κυβέρνησης της Αριστεράς.**

Έτσι ή αλλιώς τίποτα δεν μπορεί να γίνει χωρίς τις χιλιάδες πρωτοβουλίες από την ίδια την κοινωνία, τον πολλαπλασιασμό και τη δικτύωση των εστιών αντίστασης, την αντικαπιταλιστική τους ριζοσπαστικοποίηση –**καμία πρωτοπορία δεν μπορεί να υποκαταστήσει την κοινωνία**. Στο πλαίσιο που ορίζει αυτή η θεμελιώδης προϋπόθεση, μπορούμε να πούμε, όσον αφορά τις προοπτικές που ανοίγουν τα αντικαπιταλιστικά κοινά, ότι σήμερα είναι ζητούμενα:

– η αναγέννηση, μέσα από τις πρακτικές των κοινών, του "κινήματος το οποίο καταργεί την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων", αναγέννηση μέσα από προσπάθειες που για την ώρα παραμένουν άκαρπες, αντιφατικές και συχνά περιθωριακές.

– η διαμόρφωση πολιτικού σχεδίου -ή σχεδίων- εναντίον της ηγεμονίας του κράτους και του κεφαλαίου, δηλ. αντιηγεμονικού σχεδίου, η συγκρότηση των φορέων που είναι σε θέση να το αναλάβουν, που βρίσκονται σε μια οργανική σχέση μ' ένα τέτοιο σχέδιο.

Μακροπρόθεσμα το ζητούμενο είναι η ανάπτυξη μέσα από δομές βασικά κοινοτικού τύπου μιας ολόκληρης κοινωνίας ενάντια στο κράτος, της κοινωνίας που θα θέσει τα θεμέλια για να ιδρυθούν δια της επανάστασης οι πόλεις και οι ομοσπονδίες κοινοτήτων

που θα πάρουν τη θέση του κράτους.

Ο απολογισμός των κινημάτων στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια είναι εξαιρετικά αντιφατικός: απελπιστικά φτωχές επιδόσεις στην αλληλέγγυα και συνεργατική οικονομία μαζί με αναβαθμισμένες εκφάνσεις των κοινών, όπως οι πλατείες και το κίνημα αλληλεγγύης στους πρόσφυγες. Η κατάσταση είναι εγγενώς μη προβλέψιμη και φαίνεται να μας διαφεύγουν εντελώς τα υπόγεια ρεύματα που την υποστρώνουν. Έτσι δεν μπορούμε να διατυπώσουμε τις απόψεις μας για τα πεπρωμένα των αντικαπιταλιστικών κοινών παρά στη μορφή του μύθου, δηλαδή "συγκεκριμένων δημιουργιών της φαντασίας" που προσπαθούν όμως να ανοίξουν τον δρόμο στην έλλογη κατανόηση και τη συνειδητή δράση. Αυτό είναι το πνεύμα με το οποίο αναφερόμαστε στις δημοκρατίες των συνεταιρισμένων παραγωγών για να περιγράψουμε μελλοντικές κοινωνίες με έναν τρόπο που προσπαθεί να φέρει στο σήμερα τις αξίες και τις πολιτικές αρετές που αποδίδει σε μια ελεύθερη ανθρωπότητα.

Με αυτό το "μύθο" θέλουμε:

– Να αποδώσουμε στο πολιτικό πράττειν μια κεντρικότητα ανθρωπολογικού χαρακτήρα. Η κομμουνιστική κοινωνία -μια κοινωνία χωρίς τάξεις αλλά όχι χωρίς συγκρούσεις- σκιαγραφείται με μια πλούσια κι έντονη πολιτική ζωή στο κέντρο. Γι΄αυτή την κοινωνία, η **άμεση δημοκρατία** δεν είναι ένα μεταβατικό πολίτευμα αλλά ένα αξιακό σύστημα, μια αντίληψη για τον άνθρωπο, ένας ολόκληρος πολιτισμός που την διέπει -η αντίθεσή της με τη σύγχρονη μεταπολιτική (τη σκοπιά του ιδιώτη) είναι ριζική.

– Να διατρανώσουμε την πίστη μας σε ένα πολυκεντρικό κόσμο, μια πλουραλιστική οικουμένη, εκείνη των 10,000 λαών, των 10,000 πατρίδων, των 10,000 πολιτισμών. Χιλιάδες πολιτικά κυρίαρχες πόλεις και ομοσπονδίες κοινοτήτων σε μια ελεύθερη ανθρωπότητα, δεν θα είναι απλώς οι χιλιάδες παραλλαγές ενός πολιτειακού μοντέλου αλλά χιλιάδες διακριτοί πολιτισμοί οι οποίοι ολοκληρώνονται σ' ένα πλήθος ανεξάρτητων και

διαφορετικών μεταξύ τους δημοκρατιών. Τα σύγχρονα μεγα-κράτη -κι ακόμη περισσότερο μια ομοιογενής κι αδιαφοροποίητη παγκόσμια πολιτεία- είναι εντελώς ασύμβατα με τη δημόσια ελευθερία.

– Να δηλώσουμε τη σημασία που έχει για την ελευθερία μια ορισμένη σχέση δημόσιου-προσωπικού χώρου, μια σχέση που μόνο η πόλη μπορεί να προσφέρει, ούτε το χωριό, ούτε οι απρόσωπες μαζικές κοινωνίες μπορούν να το κάνουν. Στην πόλη τα μεγέθη δεν είναι τόσο μεγάλα ώστε να αποτρέπουν τον έλεγχο των πολιτών στην πολιτεία, είναι όμως αρκετά μεγάλα για να επιτρέπουν την αποκέντρωση επίσης και προς τα κάτω και την καλύτερη διασφάλιση του προσωπικού χώρου.

Όπως το έθνος-κράτος υπήρξε ο κατεξοχήν τόπος της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, έτσι και η πόλη είναι ο προνομιακός τόπος της άμεσης δημοκρατίας. Όπως στην αστική κοινωνία το κοινό αγαθό ήταν η φαντασιακή κοινότητα του έθνους και στην κλασική Ελλάδα, τη Σουμερία και τη μεσαιωνική Ιταλία ήταν η πόλη, έτσι και το κοινό αγαθό σε μια ελεύθερη ανθρωπότητα θα μπορούσε να είναι η δημοκρατία των συνεταιρισμένων παραγωγών (πόλη ή ομοσπονδία κοινοτήτων).

Με τις δημοκρατίες των συνεταιρισμένων παραγωγών -ένα μύθο, ένα παράδειγμα, μια υπόθεση εργασίας- όπως και γενικότερα με την έννοια των **“κοινών της πόλεως”** ερχόμαστε να επικεντρώσουμε τη συζήτηση για τις προοπτικές των αντικαπιταλιστικών κοινών, πρόσκαιρα ανακτημένων λαϊκών αυτονομιών σήμερα, στην πολιτική και την πόλη.

Για την Άρεντ τα κοινά είναι η δημόσια σφαίρα, στην καθομιλουμένη τα κοινά είναι τα πολιτικά, μια πολιτική ζωή ανοιχτή στη συμμετοχή. Χωρίς ένα πολιτικό σχέδιο εναντίον της ηγεμονίας του κράτους και του κεφαλαίου τα κοινά των λαϊκών τάξεων δεν είναι παρά μερικές -μεταξύ πολλών άλλων- υποθέσεις της ιδιωτικής κοινωνίας. Και το ζητούμενο δεν είναι απλώς ένα κάποιο πολιτικό σχέδιο αλλά μια πραγματική διαδικασία “αντιηγεμονίας” που υπερβαίνει την αστική πολιτική σε ένα

αναβαθμισμένο πολιτικό πράττειν –που υπερβαίνει την αφηρημένη πολιτική, την αντιπροσωπευτική δημοκρατία με την άμεση δημοκρατία. Μια διαδικασία που κορυφώνεται σ΄έναν αγώνα ζωής και θανάτου με την αστική πολιτεία.

Αναφέρθηκε ήδη η στενή σχέση, σχέση καταγωγής, της δημοκρατίας (και της πολιτικής) με την πόλη. Οι πόλεις, οι συνοικίες και οι γειτονιές τους είναι σήμερα ο κατεξοχήν τόπος στον οποίο συνυπάρχει σε φυσική εγγύτητα όλη η ποικιλία των δομών (οικονομικές, πολιτισμικές, πολιτικές) που συμπεριλάβαμε στα κοινά. Τόπος στον οποίο θα μπορούσαν να αναπτυχθούν σχετικά ολοκληρωμένα όλες εκείνες οι κοινωνικές σχέσεις οι οποίες, ενθηκεύοντας τις οικονομικές δραστηριότητες, θα επέτρεπαν στους ανθρώπους να παράγουν ξανά με μη οικονομικά κίνητρα.

Από την άλλη μεριά όμως, με την παγκοσμιοποίηση και την βιοπολιτική παραγωγή σχηματίζεται και ισχυροποιείται ένα πλανητικό δίκτυο “οικουμενικών πόλεων” (μεγα-πόλεων) πολλές φορές σε βάρος της εξουσίας του εθνικού κράτους. Οι μεγα-πόλεις “…ο τόπος ανάπτυξης και ανατροπής του νέου τρόπου της καπιταλιστικής παραγωγής… του νέου τρόπου της κρατικής εξουσίας” (Κωτσάκης) αποτελούν την άρνηση εκείνου του τόσο σημαντικού κοινού στο οποίο αναφερόταν το περίφημο “δικαίωμα στην πόλη”. Έτσι ή αλλιώς οι πόλεις είναι ένα από τα πιο κρίσιμα πεδία για τις συγκρούσεις που έρχονται.

Υ.Γ.

Και τί γίνεται με την **τοπική αυτοδιοίκηση**; Μήπως η τόσο μεγάλη σημασία που αποδίδουμε στην πόλη τακτικά και στρατηγικά, κοντοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, θα έπρεπε να μας οδηγήσει σε μια συστηματική και οργανωμένη παρέμβαση στους δήμους και τις κοινότητες π.χ. μέσα από τη συγκρότηση δημοτικών κινήσεων με ελευθεριακά χαρακτηριστικά; Εάν το ξήλωμα της καπιταλιστικής οικονομίας μπορεί να αρχίσει με πρακτικές εντός/εκτός αγοράς όπως αυτές της αλληλέγυας και συνεργατικής οικονομίας, γιατί να μην ξεκινήσει “άμεσα” το ξήλωμα του αστικού κράτους μέσα από τα κινήματα πόλης, τα οποία στο μέτρο που κατάφερναν να

αρθρώσουν ένα ολόκληρο κόσμο των κοινών θα μπορούσαν να αναλάβουν εδώ κι εκεί την δημοτική εξουσία με σκοπό να τη διαλύσουν σ' ένα "ανοιχτό εργαστήριο συναινετικών παρεμβάσεων και πλουραλιστικών δημιουργιών νομοθετικών κανόνων" (Νέγκρι και Χαρντ); Ξεκινώντας από προβληματισμούς σ' αυτό το μήκος κύματος, μερικοί στοχαστές που εμφορούνται από ελευθεριακές ιδέες προτείνουν π.χ. **την παρέμβαση στις δημοτικές εκλογές.**

Πρόκειται για μια δύσκολη αλλά πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση η οποία θα έπρεπε να ανοίξει άμεσα, καθώς μάλιστα η επικείμενη αναθεώρηση του Καλλικράτη και η σχετική δημόσια συζήτηση θα μπορούσε να μας δώσει μια ευκαιρία να εξηγήσουμε στον κόσμο τί είδους δήμους και κοινότητες θέλουμε. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι **οι δήμοι είναι μέρος της πολιτικής εξουσίας** και μάλιστα ένα μέρος το οποίο σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης αναβαθμίζεται, ακριβώς τη στιγμή που ένας ολόκληρος πολιτικός πολιτισμός που συνδεόταν με το έθνος κράτος, σβήνει.

Η μεγάπολη, όπως είπαμε, δεν είναι η πόλη αλλά η άρνηση της πόλης, όχι ο τόπος της άμεσης δημοκρατίας αλλά εκείνος της σύγχρονης ολιγαρχίας. Φυσικά και δεν μπορεί να διοικηθεί με άμεση δημοκρατία ο δήμος της Αθήνας ή της Θεσσαλονίκης και πολύ περισσότερο εκείνος της Νέας Υόρκης, του Λονδίνου ή της Σαγκάης. Ο απολογισμός κινήσεων πόλης οι οποίες μετά από δεκαετίες κινηματικής δράσης κατάφεραν να πάρουν τη δημοτική εξουσία, δυστυχώς δεν είναι καθόλου ενθαρρυντικός. Ωστόσο η πρόκληση που αντιπροσωπεύουν αυτά τα ερωτήματα είναι μεγάλη και κάποιες πρώτες επεξεργασίες για να δοθούν κάποια στιγμή οι απαντήσεις πρέπει να αρχίσουν άμεσα.